

ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҚАРЫ ХЭМ ОРТА АРНАЎЛЫ БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ

ЭЖИНЯЗ атындагы
НӨКИС МЭМЛЕКЕТЛИК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫ

«ТЭБИЙИЙ ПЭНЛЕРДИ ОҚЫТУЙ ХЭМ ИЗЕРТЛЕЙ МЭСЕЛЭЛЕРИ»
атамасындагы Республикалык илимий-теориялык конференция
МАТЕРИАЛЛАРЫ

«ТАБИЙИЙ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШ ВА ТАДҚИҚ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ»
мавзусидаги Республика илмий-назарий анжуман
МАТЕРИАЛЛАРИ

Нөкис-2017

МАЗМУНЫ

I СЕКЦИЯ. БИОЛОГИЯ ИЛИМЛЕРИ

Абдалова Г.Н., Джуманазарова А.Т. Деградированные почвы пустынных пастбищ и некоторые методы борьбы с ней.....	6
Абдуллаева Т. Ж. Охрана и рациональное использование растительных ресурсов каракалпакекой части плато Устюрта.....	8
Абдуллаева Т. Ж. Сезонная смена аспектов фитоценозов узбекской (Каракалпастана) части плато Устюрта.....	10
Абдурахимова С.Ш. К вопросу изучения механизмов влияния йода на развитие нервной системы у детей.....	12
Абдурахманова У.К., Алланиязова М.К., Артыкова Г. Глицерризини кислотасининг оғир металллар анализидида қўлланилиши.....	14
Абипов Р.К., Нуржанов О.Д. Катран (CRAMBEORIENTALISL) осимлигиниң биоморфологиялық өзгешеликтери хэм аўыл-хожалығындағы әҳмийети.....	15
Абыллаев У., Абдирасулиев Қ.Ғ. Пирикулярноз кеселлигиниң салы есимлигинде раўажланыўы хэм тарқалыўы.....	18
Айтжанов Б., Айтжанов У. Қургоқчиликта ва шўрланга тўроқ шароитида яратилган гўзанинғ учинчи авлод дурагайларидаги технишарликниң ирсийланиши.....	20
Aliyeva G., Sawisqan (Pica-Pica)niñ bioekologiyasi haqqında maq'ulwmat (Qaraq'zek ma'mleketlik tog'ay xojalig'i misalında)	23
Алламуратов К.К. Изучение нематод верблужьей колючки (ALHAGI PERSARUM BOISS. ET BUNSE)	24
Арзымбетов А.Ж., Самбаева Э. Қўйи Амударё чап қиргоғи суториладиган ерларниң меллиоратив ҳолатиниң ўзгариши динамикаси (Шўманой темани мисолида)	27
Асенов Г.А., Турекеева А.Ж., Матрасулов Г.Ж. Аральский экологический кризис и его влияние на изменение ареала некоторых видов млекопитающих Южного Приаралья.....	29
Алламуратов Б., Алламуратова Г.Б., Гулимбетов Б., Алламуратова З. Эпизоотические состояния рыб в прудовых хозяйствах Узбекистана.....	33
Алламуратов Б.А., Тулепова Г.А. Хорезм хэўиз хожалығы сәна балығының паразитофаунасы хэм патоген ўәкилдерине қарсы профилактикалық илажлар.....	35

2-имина.....	155
Tadjiyev M.kh., Narzullayev kh.B. Water is the origin of life.....	157
Xalimov B. Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda geografiyada didaktik o'yinlarning ahamiyati.....	159
Kulimov A. Begliyev S. Узлуксиз экологик таълимнинг долзарб муаммолари.....	161
Axmedova M. Tabiat bilan tanishtirish mashg'ulotlarida bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish.....	162
D.Nurullayeva Geografiya fanini o'qitilishida dolzarb vazifalar, muammo va yechimlari.....	164
Nurmetova Z.Q. Biologiya darslarida harakatli animatsiyalarning ahamiyati va roli.....	165
Qarriyev R.B. Kimyo-biologiya fanlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning foydali tomonlari.....	166
Begliyev S., Babadjanov A. Biologiya darslarida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish.....	167
Begliyev S., Sobirov D. Biologiya darslarida o'quv filmlaridan foydalanish.....	169
Рахимова И.Р., Маткаримова Н.А., Кулимов А.К. Кимё таълимида ахборот-коммуникация технологияларининг роли ва ахамияти.....	170
Раббимова Г.Т. Обнаружение маркеров микроорганизмов из генитального тракта беременных методом газожидкостной хроматографии.....	172
Г.Ж.Оразымбетова, Э.А.Абдисаттарова, А.С.Ерекеева, Г.К.Рахимов Физико-химические исследование сырьевых смесей цементов с добавкой хлорсодержащих отходов кальцинированной соды.....	174
Г.Ж.Оразымбетова, Э.А.Абдисаттарова, А.С.Ерекеева, Г.К.Рахимов Влияние дистиллерной жидкости на физико-механические свойства портландцемента.....	175
Отенова Ф., Қошмағамбетова Ш. Ағаш-пута өсимликлери түрлерин тухымлары аркалы көбейтиўдин биологиялық әҳмийети.....	177
Матниязова А.С., Гүлимбетов Б. Гүз мәўсимиңде бала-бақшаларыңда табиат мүйешин шөлкемлестириў методикасы.....	179
У. Р. Ризаева Атроф-мухит муҳофазасига – барча масъулдир.....	180
Kosnazarov K.K., Durdibaeva R.K., Uteniyazov K.Q. Soya o'simligi va uning kelib shiqish tarixi.....	181
Kosnazarov K.K., Durdibaeva R.K. Soya o'simligining seleksiya uslublari natijasida yaratilgan navlari.....	182
Турсьнов М., Ембергенов Н., Сувонова С., Турдыбекова З. Қарақалпақстан Республикасында өндирис күшлерин жайластырыў хәм раўажландырыў маселелери.....	183
Матиякубов Х.Я. Келиб чикиши жихатидан турли хил бўлган тизмаларда хўжалик белгиларнинг намоён бўлиши.....	185
Artikov X.Q., Kanatbaeva T.S. O'zbekistonda ekologik toza energiya manbalari.....	187
Artikov X.Q., Kuralova G.J., Kanatbayev S.S. Vodorod, kelajak yoqilg'isi.....	189
Худойбердиева З.Э. Худойбердиев Э.Н. Роль межпредметных связей в биологических исследованиях.....	191
Худойбердиев Э.Н., Назаров Ж.Т. Основы техники электробезопасности на лабораторных занятиях по электричеству.....	192
К.М. Джаксымуратов, А.Шарибаев, Г.Р.Есенбаев Роль пресных подземных вод (линз) в водообеспечении населения южного Приаралья.....	194

УДК 574.372.850
ББК 20.01.
Т. 18

«Табийий пәнлерди оқытыў хәм изертлеў мәселелери» атамасында Республикалық илимий-теориялық конференция материаллары топламы. Нөкис. НМПИ баспаханасы 2017 ж. 432 бет.

«Табийий пәнлерди оқытыў хәм изертлеў мәселелери» атамасындағы Республикалық илимий-теориялық конференция материалларына Республикамыздың жоқары хәм орта арнаўлы оқыў орынлары педагог-хызметкерлери, үлкен илимий хызметкер-излениўшилер, магистрантлар, студентлер хәм улыўма билим бериў мектеплери муғаллимлериниң табийий пәнлерди оқытыў хәм изертлеў мәселелерине арналған илимий баянатлары киргизилген.

Конференция материалларының мазмуну хәм онда көрсетилген дереклердин дурыслылығына авторлар жуўапкер.

Редколлегия курамы:

1. Қ.Оразымбетов -ректор, редколлегия баслығы
2. М.Жалелов -илимий ислер бойынша проректор, редколлегия баслығы орынбасары

Редколлегия ағзалары:

3. А.Сапаров -химия-биология факультети деканы
4. Ф.Отенова -биология оқытыў методикасы кафедрасы баслығы
5. А.Қайыпбергенов -химия оқытыў методикасы кафедрасы баслығы
6. М.Балтабаев -биология оқытыў методикасы кафедрасы доценти
7. Ш.Алламуратов -биология оқытыў методикасы кафедрасы доценти
8. Қ.Қосназаров -биология оқытыў методикасы кафедрасы доценти
9. Ш.Тамамбетова - биология оқытыў методикасы кафедрасы оқытыўшысы
10. С.Абдирахимова -биология оқытыў методикасы кафедрасы оқытыўшысы
11. А.Зарымбетов -рус тили хәм әдебияты кафедрасы ассистент оқытыўшысы
12. М.Григорьева -рус тили хәм әдебияты кафедрасы үлкен оқытыўшысы
13. Н.Турабаева -рус тили хәм әдебияты кафедрасы үлкен оқытыўшысы, ф.и.к.
14. Ш.Юлдашева -өзбек тили кафедрасы баслығы, ф.и.к.
15. М.Худаярова -өзбек тили кафедрасы үлкен оқытыўшысы, ф.и.к.
16. А.Султанова -өзбек тили кафедрасы үлкен оқытыўшысы
17. Д.Кабулова -өзбек тили кафедрасы үлкен оқытыўшысы
18. М.Қайыпназарова - карақалпақ тили кафедрасы докторанты
19. Г.Мамбетова - карақалпақ тили кафедрасы докторанты
20. А.Бектурсынов -биология оқытыў методикасы кафедрасы ассистент оқытыўшысы, жуўаплы хаткер

Пиқир билдириўшилер:

1. Б.Алламуратов -б.и.д., профессор
2. А.Камалов -ф-м.и.д., доцент

экз/ч) в течение всего периода наблюдения (6 часов). Данные факты дают основание полагать, что рачки, если есть пища, питаются без перерыва. Рачков вводили в среду с фиксированным количеством церкарий в начале опыта. В этом случае рачки полностью расходовали ограниченный запас пищи, после чего погибали. Следует отметить, что при высокой плотности разновозрастных рачков в опытах, особенно при недостатке пищи, среди циклопов наблюдается каннибализм. Поедание молодых особей взрослыми - явление, ведущее к снижению численности циклопов в среде обитания. Таким образом, пресноводные циклопы, используя в пищу церкарий трематод, играют важную роль в снижении плотности церкарий - возбудителей дипластомума рыб. Для предотвращения таких явлений при планировании мероприятий по совершенствованию рыбного хозяйства особое внимание следует уделять его эпизоотологическому состоянию.

Использованная литература

1. Османов С.О. Паразиты рыб Узбекистана. изд-во «Фан» УзССР, Т. с. 1-532.
2. Алламуратов Б. Паразиты и болезни рыб бассейна реки Сурхандарьи. Т., «Фан» 1974, 204 с.

ХОРЕЗМ ХӘҮИЗ ХОЖАЛЫҒЫ СИСТЕМАСЫ АРАЛ ЛЕЩИНИҢ ПАРАЗИТ ФАУНАСЫ

*Алламуратов Б.А., б.и.д. проф., Алламуратова Г., б.и.к., Гулимбетов Б., магистрант
Әжсинияз атындағы НМПИ, Биология оқытуы методикасы кафедрасы*

Соңғы жылларда республикамызда халықтың азық-ауқат қәуіпсизлигин тәмийинлеу, соның ишинде сапалы балық өнімлерин ислеп шығаруы көлемлерин көбейту бойынша бир канша қарарлар қабыл етилди. (Мирзиёев: 1.3) хәм балық инвазион кеселликлери менен профилактикалық түрес жоллары бойынша илимий пикирлер жәрияланды. (Османов: 3. 441;)

Биз бул илажларды иске асыруы бойынша Хорезм хәуиз хожалығы Арал лещиниң паразитлерин 2016-2017-жыллары ихтиопаразитологиялық изертлеулер жүргиздик.

Арал лещи-Abramissapaberginationaralensis (Tejarkin) Хорезм хәуиз хожалығы системалары Арал лещи хәр қыйлы жастағы (узынлығы 10,1-12,1 см, аұырлығы 34,7 грамм, узынлығы 16,2-18,1 см, аұырлығы 2,1 грамм) 60 дана (2016-2017-жыллары апрель-сентябрь) паразитолог тексерилип, олардың паразитлер менен зәхәрлениуи 31,6 %, сан тербелиси 1-37 дана, орташа 11 түрдеги паразитлер анықланды. Соның ишиндеги әпиуайылары 3 түр, моногенетик сорыушылары 4 түр, цестодлар 3 түр, нематодлардың 1 түри анықланды.

Ағып турған «Сайод-жап» каналында Арал лещиниң 15 данасы тексерилип олардың паразитлер менен зәхәрлениуи 26,6 % сан тербелиси 1-2 дана болып, 6 түрдеги паразитлер анықланды. Әсте ағып турған 1-2 бөлим хәуизлерде Арал лещиниң 15 данасы тексерилип, олардың паразитлер менен зәхәрлениуи 66,6 % сан тербелиси 1-37 дана болып, 14 түрдеги паразитлер табылды.

Дузлы суулы тасландық коллекторлардан 15 дана Арал лещи тексерилип, паразитлер менен зәхәрлениуи 13,3 % сан тербелиси 1-2 дана болып, 2 түрдеги паразитлер: *Dactylogyruswinderrii*, *Contracacaeummicrocephalum* (6,6 % сан тербелиси 1-2 дана) табылды.

Хорезм хәуиз хожалығының хәр қыйлы шараятларында Арал лещинен салыстырмалы көбирек табылған патогенли паразитлер: *Trichodinellaepizootica* (6,6-33,3 %, сан тербелиси 1-23 дана) *Ligulaintestinalis* (33,3 %, сан тербелиси 2-13 дана), *Dactylogyruswinderrii* (6,6 -26,6 %, сан тербелиси 1-37 дана), *D.auriculatus* (13,3 -20,0 %, сан тербелиси 1-5 дана), *D.zandii* (6,6-20,0 %, сан тербелиси 1-12 дана), *Contracacaeummicrocephalum* (6,6-20,0 %, сан тербелиси 1-3 дана), қалғанлары: *Mухobulusbramae*, *Apisomarpiscicolum*, *D. falcatus*, *Caquophyllaeuslaticeps*, *Diagrammainterrupta* хәр бири 13,3 %, сан тербелиси 1-12 дана хәм оннанда кем муғдарда ушырайды.

Алдыннан өсирилип атырған балықларда балық инвазион кеселликлеринин алдын алыуы үшін хорезм хожалығында ветеринария- санитариялық талаптарды орынлауды усыныс етемиз.

-Хәуиз хожалығында балықларды көбейттириу хәм өсиуи ушын суудын дүзилиси, газ тәртиби, балық инвазион кеселликлери жоқ суулардан пайдаланыу керек.

- хәуизлерди тәмийинлеуши гидротехник қурылмалар инвазион кеселлик қоздырыушыларын тасыушы балықлардын, моллюскалардын, түсиуине жол қоймаслык;

- балықларды тасығанда, хәуизлерге қойып жибергенде суудын температурасы кескин өзгермеуи керек.

- Хәуизлердеги өсирилип атырған балықларды паразитологик тәрәптен хәр уақытта тексерип турыуи керек;

- хәр түрли жастағы хәм басқа хожалықлардан алып келинген балықларды бир хәуизге өсириуге жол қоймау керек;

- Хорезм хәуиз хожалығы шараятында балықлар көбирек кеселленген хәуизлер түбин 10-15 см шуқырлықта аударып хауа температурасы орташа 24,5-27,0 С, мак. 40-41 С, топырақ үсти 32-35 С (мак. 63-70 С) болғанда 10-15 күн ыссы ашық хауада қалдырғанда көпшилик паразитлердин цисталары, тухымлары, аралық хожайынлары өзинин инвазион қасийетлерин жоқ қылады.

-Хәмме уақытта белгили бир ислерден соң балықшылык инвертарларын, балықшылыққа арналған кийимлерин профилактик дезинфекциялаудан өткерии талап етиледи;

-Хожалықта карантин хәуизлерде метал сеткалар менен орап электр жарытқыш пенен тәмийинлеп балық аулаушы қусларды мылтық пенен атыу керек;

-балықларды уақтында жақсы ауқатлардыруи ушын бәрше қолайлықлар жаратыу талап қылынады;

- хожалықта балық өнимлерин өсириу ушын талап бойынша сыпатлы азық-ауқат базасын, балық кеселликлерин диагностик қорғаушы реактивлер, микраскоп луфалар, қәнийгелер хәм оларды есапка алыу хәужетлер болыуи шәрт.

Балық инвазион кеселлик қоздырыушыларын анықладық хәм усы балық инвазион кеселликлеринин қоздырыушыларына қарсы илимий тийкарда төмендегише профилактик гүресии жолларын хожалықтың жоқары тәжирийбели қәнигелери менен биргеликте әмелге асыруи жолларын үйрендик.

Хорезм хәуиз хожалығы структурасы хәм үлкен балық кесел қоздырыушыларына қарсы гүресин нәтийжели болыуи ушын көп жағдайларды есапка алыуды талап қылады, соның ушын бәрше кеселлик қоздырыушыларға қарсы гүресии схемасын берии бир қанша қыйын, буған қарамастан Хорезм хәуиз хожалығы балық кеселлигин қоздырыушыларының биологик өзгешеликлери хәм эпизотиялық факторларды есапка алып төмендегише гүресии жолларын усыныс етемиз.

Miksosporidiosis-қоздырыушылары (*myxobolusbramae* х.т.б.) балықлардын көпшилик органлары хызметин бузып шоял кеселликлерин пайда қылып балық кем хәрекетли болып қалады, бундай уақытлары кесел балықларды тутып алып утилизация қылып жоқ қылу керек. *Miksosporidiosis* көп болған хәуизлер жоқары көкцидиоз кеселлиги қоздырыушыларына қарсы гүресии усылын қолланыу арқалы әмелге асыруиға болады.

Apiosomoz- қоздырыушы инфузория-*Apiosomarpiscicolum* хожалықтың көпшилик шабақларында ушырасып, шабақ өсириуши 4 хәм 5 хәуизлерде суу температурасы 25,0-27,3 С болғанда 2016-жыл 1-3 июнь күнлери карп шабақларының 120 мың усы кеселликден қырылып кетгени гууасы болдык.

Апиосомозға қарсы гүресии ушын карп хәм басқа балық шабақларын қыслатыу хәуизлерге жиберииде хәм бәхәрде қыслатыу хәуизлерден басқа хәуизлерге өткерииде суу температурасы 10-14 С хәм 15-19,5 С болғанда жасыл 2-3 г/м³ баннасынан 15-20 минут уақыт өткеннен кейин 95-98 % инфезориялар олип кетеди.